

Адамова Г.В.

декан факультету лінгвістики та перекладу,
Міжнародний гуманітарний університет

МОВЛЕННЄВІ ДОМІНАНТИ ЯК СКЛАДОВІ НООСФЕРНОГО МИСЛЕННЯ

Ноосферний рівень як організуюча та об'єднуюча сила планетарної людської свідомості є базисним для когнітивної діяльності та концептуалізації світу, а когнітивно-семантичний континуум — джерелом мовної діяльності, а отже можливою системою посередником між мовами світу, будучи скарбницею загальних ментальних смислів, які містить Всесвіт. Проте спроби безпосередньої матеріальної репрезентації когнітивно-семантичного континууму даремні, адже це метафізичний спосіб буття свідомості, де ключовим моментом є розуміння наявності ментально-інформаційного поля всесвіту.

Аналізуючи той доказовий факт, що мови репрезентують значну частину спільного для всього людства когнітивно-семантичного континууму, вважаємо за доцільне припущення - *сфера людського розуму на ноосферному рівні, та мовна семантика оперують* принципово, а не формально, *спільними змістовими одиницями і категоріями*. У зв'язку з цим *квантами ментальної інформації є змістові мовні одиниці та їх угруповання, які за принципами будови, системною ієрархією на всіх рівнях (слова, лексико-семантичних груп, мовних картин світу) є симетричними, або ізоморфними загальному устрою світу, космосу, ноосфері* [1].

Вище зазначене цілком узгоджується з ідеєю взаємної подібності будови та організації мови, біологічних та всіх інших систем, що існують на нашій планеті і в космосі - законом симетрії, - адже *атомарними змістовими одиницями когнітивно-семантичного простору* логічно визнати *семи* (грец. *sema* — знак) — найдрібніші компоненти значень слів та інших семантичних одиниць мови.

Так, найперша аргументована європейська концепція про існування першоелементів світу та *єдність структури мислення* всіх людей сягає

вроджених ідей Платона, вчення Аристотеля про спільність людських понять та аналогічних давньогрецьких філософських суджень. Саме з єдності структури мислення виникають *культури* — різні *варіанти світу смислів*, однак у стихійному людському розумінні, яке зберігає його ментальна скарбниця — *мова*. До того ж ця ідея висловлена ще в космогонічних міфах, які відтворюють перші спостереження людини над світокосмосом, перші спроби пояснити творіння світу та його устрій. У них стверджується думка про виникнення космосу з хаосу під дією регулювальної сили — логосу (слова, Божественної думки, світла). Так, найдавніші міфи про виникнення Всесвіту — це вчення про чотири першоелементи буття: воду, вогонь, землю, повітря — і стихії: простір, час, душу, розум.

Вивчаючи взаємодію значень слів індоєвропейських мов, мовознавці доводять, що ці стихії співвідносні з *першоелементами буття*: час співвідноситься із землею, простір — з водою, душа — з вогнем, розум — з повітрям. Кожний з цих елементів поводить по-різному, що також відображено у мові [3].

Так, наприклад, *час* давні люди уявляли то як рідину (час тече), то як еластичну річ (час тягнеться), то як істоту, що може літати (час летить), то як іншу живу субстанцію (час не чекає, поспішає, жене...). Подібні давні мовні метафори є *константами* майже всіх сучасних *європейських мов*.

До того ж європейські та інші мови мають величезну кількість *сталих* порівнянь, *метафор*, які яскраво характеризують вподобання людей тих часів, наприклад, поклоніння сонцю. Принагідно зауважимо, що більшість мов зберігає стерту персоніфікацію сонця, яка для давніх людей була абсолютно природною і щирою: сонце встає, сідає, пригріває, іде на літо, сходить, заходить; і більш сучасні: сонце посміхається, обіймає теплом; або з англ. «sun» «smiles», «embraces with warmth». Сонце - це символічний центр і серце космосу у більшості культур — провідник енергії сили. У світі артефактів також існує безліч «земних» утілень сонця: від форми тарілок, млинців, прикрас — до курганів, що мали бути круглими, як сонце, або навіть планування цілих міст.

Так, архетипи (праобрази) характеризують особливості сприймання та осмислення світу на елементарному і водночас фундаментальному рівні людської свідомості. Саме тому, мовні народні символи продовжують втілюватися в символах нових епох і світобачень.

Отож, *символи як константні сутності ментальності є* втіленням архетипів та *культурні алгоритми*, які діють у мовах і культурах і сучасного світу.

Аналогічні міркування містяться й у працях інших вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Однак будь-які спроби формально обмежити результати ментально-мовної діяльності закритим набором семантичних одиниць приваблюють, проте приречені на невдачу, принаймні на сучасному етапі наукових знань та можливостей. До того ж Дж. Лайонз вважав, що накопичені емпіричні дані щодо набору універсальних компонентів радше спростовують, ніж підтверджують цю гіпотезу.

Таким чином, *метамову семантичної інтерпретації змістового плану природних мов* слід сприймати лише як засіб представлення результатів аналізу, тому її не варто спеціально створювати. Метамова має бути просто достатньою для фіксації всіх відмінних і спільних ознак порівнюваних мов. Тобто можна використовувати звичні семи (на практиці — матеріальні оболонки слів природних мов) і описувати семантичні обсяги лексем та інших змістових одиниць однієї або різних мов. Алгоритми та методи опису різнитимуться залежно від мети дослідження, обсягу матеріалу, кількісно-якісного складу мов тощо.

Найбільш плідним, в усіх концепціях про семантичні примітиви (кварки, множинники, конструкти тощо), для визначення еталона міжмовного порівняння є припущення про *існування загального концептуального базису*, який у кожній мові має своєрідне втілення і власне *вербальне обличчя*. Наявність такого загальномовного базису виражає давню та спільну практично для всіх філософських і теософських теорій ідею про *єдність космосу, фізичного і*

метафізичного світів, ідею про Абсолют у кантівському розумінні як необмежене буття і першооснову світу [5].

Отже, універсальні смислові першоеlementи існують, створюють неповторні поєднання, в призмі яких виникають мовні одиниці, слова, культурні коди, картини світу. Виявити їх можна, спираючись на аксіому співвідношення макро та мікросвітів. *Рівень макрокосмосу (ноосфери, втіленням якої є когнітивно-семантичний континуум у вигляді універсальних квантів інформації) та мікрокосмосу (у вигляді мовної свідомості носіїв конкретних національних мов), за законами космології та метафізики, перебувають у ізоморфних відношеннях: «земний», фізичний вимір речей є зменшеним дзеркальним відображенням будови універсуму.* Причому найбільш прозоро загальну будову найвищого рівня у зменшеній копії нижчого можна побачити на початковому, неускладненому етапі розвитку мікрокосму. Саме тому зрізи клітин та ембріонів використовують для унаочнення схем їхньої подібності до будови багатьох інших субстанцій, включаючи Сонячну систему і Всесвіт.

Так зникає відмінність між верхом і низом у світі невагомості, між північчю і півднем як крайніми точками географічних координат, які є взаємовимірними абсолютами. Склад і змістове наповнення універсальних семантичних елементів мають бути схожими для протокультур і прамов як *початкових базисів розвитку мов і культур* та для когнітивно-семантичного континууму як цілісного та одвічного інформаційного поля на ноосферному рівні існування. Це те, що з'єднує, робить принципово однаковим і неподільним найнижче і найвище, початок і кінець, діахронію і синхронію мовної свідомості як феномену усвідомленої реальності, що також існують як симбіоз, тобто неподільне ціле.

Відтак, смислові нюанси, відмінності та подібності між спорідненими словами та їхні похідні в різних індоєвропейських мовах — це окремі мінімапи фрагментів мовних картин світу, *основою яких є ключові смисли* (архетипні системи концептів) базисних семантичних полів: протокультурного і водночас ноосферного, відкритого для збагачення, поглиблення та розширення за рахунок розвитку людства. Саме у цьому напрямі фіксується і семантичний розвиток

давньоукраїнських та сучасних східнослов'янських відповідників на позначення архетипних систем мовних концептів.

Таким чином, семи виконують функцію кварків (у фізиці — складники елементарних часток, що беруть участь у сильних взаємодіях) у самій системі мовної семантики, коли встановлюються смислові містки між різними мовними одиницями і між мовами світу та когнітивно-семантичною сферою у вимірі планетарної свідомості.

Комбінаторика сем видозмінює семантику мовних одиниць, слугуючи основою будь-яких семантичних змін у мовах, подібно до хромосомної комбінаторики на рівні ДНК, що доводить спільність законів, які діють у природі. Проте, кількісну обмеженість елементарних семантичних одиниць і найпростіших ментальних концептів не варто сприймати буквально, адже підрахувати можна те, що має певні межі. Можливо лише обчислити семний склад виокремлених мовних зон: лексем, тематичних і лексико-семантичних груп, полів, і то приблизно — без точного урахування імпліцитних або інших «блукаючих» сем. Однак це також будуть базові семантичні одиниці, якими оперує мова і свідомість. Отже, першоеlementи смислів людських мов перетинаються у ноосферному та протокультурному вимірах, але вони по-різному структуруються, комбінуються у різних національних культурах залежно від особливостей концептуального світосприйняття. Аналогічно до того як структура молекули відображає структуру всесвіту, так і семантична будова окремих слів, семантичних груп мовних одиниць віддзеркалює загальні принципи мови та смислової організації інформаційного поля планети.

Отож, на всьому шляху розвитку людства, від найменшого до найбільшого — моделі відтворення, смисли смислів роблять людей різними і водночас єдиними в усі часи та в усіх способах за рахунок мовної діяльності. А найважливішим завданням сучасності є збереження народного духу, ментальної своєрідності, що виражається в усій палітрі концептосфер націй і слугує основною силою для створення розмаїття мов і культур у загальнолюдській єдності.

Список використаної літератури

1. Вернадский В. И. Мысли о ноосфере / В. И. Вернадский // Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. — М. : Наука, 1989. — С. 178—242
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. — К. : Логос, 2004. — 284 с.
3. Манакін В. М. Про «семантичні примітиви» та еталон порівняння в зіставному мовознавстві / В. М. Манакін // Мова, людина, світ : зб. наук. ст. / відп. ред. О. О. Тараненко. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 204—212.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
5. Bonvillain, Nancy. Language, culture, and communication: the meaning of messages / Nancy Bonvillain. — 3rd edition. — NJ : Prentice Hall, Inc., 2000. — 266 p.